

ŠIUOLAIKINĖS DEMOKRATIJOS TRANSFORMACIJOS ASPEKTAI

Dalia Eidukienė

Vilniaus Gedimino technikos universitetas, Filosofijos ir politologijos katedra,
Saulėtekio al. 11, LT-10223 Vilnius, Lietuva
El. paštas *politologija@vgtu.lt*

Analizuojama šiuolaikinės demokratijos netobulumų tema, daugiau dėmesio skiriant demokratijos raidos kokybės klausimams – demokratijos defektams ir disfunkcijai, jų atsiradimo priežastims ir pasekmėms bei tarpusavio dialektikai. Atskirai nagrinėjami kai kurie demokratijos defektavimo ir disfunkcijos atvejai, aptariama naujo požiūrio į demokratiją svarba.

Reikšminiai žodžiai: demokratija, demokratijos transformacija, demokratizacijos bangos, demokratijos defektai, demokratijos disfunkcija, socialinis teisingumas, rizikų visuomenė.

doi:10.3846/cpc.2013.09

Ivadas

Dar prieš keletą dešimtmečių atrodė, kad XX a. ir XXI a. riba atvers žmonijai horizontus, kurie leis pamatyti naujus orientyrus, o šie padės sustiprinti visuomenėje naujus bendro gyvenimo principus. Deja, globalinių procesų analizė patvirtina visuotinę demokratijos krizę, o kartu ir Samuelio Huntingtono prognozes apie „demokratizacijos globalinės revoliucijos“ plitimo banguojantį pobūdį: pirmoji banga (1828–1926 m.) davė pasauliui dvidešimt devynias demokratijas, antroji (1943–1964 m.) – trisdešimt šešias. Tačiau abi demokratizacijos bangos baigėsi atotvyniais, sumažinusiais demokratijų skaičių pasaulyje: pirmasis atotvynis pasiglemžė dvylika demokratijų, antrasis – šešias (ХАНТИНГТОН 2006: 79). Šiandien yra akivaizdus trečiosios demokratizacijos bangos, prasidėjusios 1970 m. viduryje, laipsniškas slūgimas, ir jeigu mes nenorime tradicinės schemos pasikartojimo ir siekiame išvengti eilinio atotvynio, turime išsiaiškinti, kodėl demokratija prarado savo efekty-

vumą, kas „sulūžo“ jos mechanizme ir kodėl jis neveikia. Problema aktualizuoja demokratijos fenomeno ir jos veikimo mechanizmo tyrimą, daugiau dėmesio skiriant jos raidos kokybės, o ne kiekybės klausimams. Šiuo atveju Teodoras Lowie pataria politologams būti patologais: „Mes neišvengiamai esame funkcionistai, bet mus turi jaudinti visų pirma disfunkcijos; <...> prieštaravimai ir šalutinės sistemos pasekmės bei jos funkcionavimo mechanizmas“ (Лоуи 1999: 108–109).

Demokratijos netobulumų tema

Ši tema nėra nauja. Dar antikos autoriai, pradedant Pitagoru, Herakleitu, Sokratu ir Demokritu, nelaikė demokratijos idealia valstybės valdymo forma. Pseudo Ksenofontas teigė, kad „Tie, kas <...> pirmenybę teikia demokratinėi, o ne oligarchinei valstybei, turi

nusikalstamą užmačią, nes mano, kad sukčiui demokratinėje valstybėje geriau pasislėpti ir išlikti nepastebėtam“ (Псевдо-Ксенофонт 1937: II. 20). Platono nuomone, „kai laisvės ištroškusi demokratinė valstybė turi blogus vyno pilstytojus, ji per daug prisigeria neatmieštos laisvės“ (Platonas 2000: VIII, 562d) ir iš demokratijos atsiranda tironija. Aristotelis demokratiją vadino „neteisinga“ ir „despotiška“ (Аристотель 2002: III, 1279a). Pasak Polibijaus, demokratija, kaip ir bet kuri kita valstybės valdymo forma, „turi irimo sėklų, <...> nuo kurių ji gali žūti be jokios išorinės invazijos, <...> iš prigimties demokratijai būdingas <...> nežabotas jėgos įsigalėjimas“ (Полибий 1995: VI: 10).

Mūsų dienų demokratijos tyrėjai taip pat negaili jai kritikos. Nors pakankamai ilgą laiką buvo manoma, kad „visos demokratijos ligos yra gydamos tik vienu vaistu – dar didesne demokratija“ (Dewey 2004: 265), tačiau politinė praktika įrodė, kad demokratijos perteklius nėra „panacėja“ nuo visų demokratijos negalavimų, atvirkščiai, jis gali tapti rimtu jos defektu. Be to, „gana ilgai terminas „demokratija“ cirkuliavo politikos rinkoje kaip nepadengta valiuta“ (Schmitter *et al.* 1991: 6). Patys įvairiausi teoretikai ir politikai kabino jai savo požiūrius kaip etiketes. Tai labai komplikuoja situaciją, nes nagrinėti demokratijos netobulumus be termino „demokratija“ turinio conceptualinio aiškumo yra neįmanoma. Tačiau politikos mokslas stengiasi įveikti ir šią distanciją. Visų pirma buvo prieita prie nuomonės, kad būtina visiškai atsisakyti „aklo prisirišimo“ prie klasikinių demokratijos teorijų ir definicijų, kurios dėl įvykusios demokratijos vidinės transformacijos negeba apčiuopti esminių jos požymių; kad negalima traktuoti demokratijos kaip tam tikros unifikOTOS ir neevoliucionuojančios duotybės. Daimondo nuomone, demokratija – tai savarankiškai besiplėtojantis fenomenas, ir ji „gali ne tik kokybiškai blogėti, bet ir visiškai išnykti, ir ne tik dėl formalių valdžios institucijų žlugimo, bet labiau dėl užslėptų vidinių procesų irimo“ (Даймонд 2006: 33). Tad „šiuolaikiniame pasaulyje neegzistuoja ir niekada neegzistavo tobulos demokratijos, prie kurios visi piliečiai

turėtų lygius politinius resursus ir prie kurios valdžia pilnai arba iš dalies pilnai būtų atsa-kinga prieš visus piliečius“ (Ten pat: 32). Linzo nuomone, „politinė demokratija neužtikrina bent iš dalies to, ką mes vadiname demokratine visuomene – visuomene su reikšminga lygybe galimybių visose srityse“ (Linz 1978: 96–97). Robertas Dahlis, siekdamas didesnio tikslumo netgi nesėkmingai bandė įvesti naują terminą demokratijai reikšti – „poliarchija“, kuris reiškia ne valdžios sistemą, įkūnijančią visus demokratinės idealus, o valdymą, kuris optimaliu būdu siekia priartėti prie tokių idealų. Tai pabrėžia politinį šiuolaikinės demokratijos institutų pluralizmą ir gebėjimą užtikrinti individų ir grupių tarpusavio sąveiką bei koordinavimą, neprarandant jiems savarankiškumo ir principinės lygybės (Даль 2006: 40–44). Taigi mintys apie demokratijos netobulumus provokuoja tolesnį šio fenomeno kokybės problemų tyrinėjimą.

Demokratijos defektai ir disfunkcija

Demokratijos defektai – tai jos negebėjimas funkcionuoti pagal savo taisykles ir visiškai atitikti savo normatyvinių pradų; *demokratijos disfunkcija* – tai jos funkcinės sistemos sutrikimas. Demokratijos defektai ir demokratijos disfunkcija – tai iš dalies prigimtiniai, iš dalies – suformuoti ydingos, taip pat iš prigimties netobulų žmonių praktikos demokratijos požymiai. Demokratijos disfunkcija, iš vienos pusės, yra teorijos ir praktikos neatitikmens rezultatas. Tai ir neišsipildžiusių lūkesčių bei demokratijos idealizavimo tema, kurią Giovanni Sartoris laiko ypač pavojinga dėl „grynos“ ir tobulos demokratijos reikalavimo (Sartori 1987: 46). Iš kitos pusės, demokratijos disfunkcija – tai ydingos politinės praktikos, nulemtos daugelio subjektyvių ir objektyvių veiksnių, rezultatas. Demokratijos defektai ir disfunkcija yra tarpusavyje susiję. Kai kuriais atvejais demokratijos defektai yra būtina jos disfunkcijos pasekmė, tačiau demokratijos disfunkcija nebūtinai sukelia jos defektus. Be to, demokratijos defektams ir disfunkcijai būdingas vidinis daugiamačiškumas

ir sąlygotumas, kai vienas defektas gali sukelti kitą ar kitus defektus, o disfunkcija gali tapti kitos ar kitų disfunkcijų priežastimi.

Demokratijos defektų ir disfunkcijos atsiradimo priežastis galima traktuoti ir Aristotelio terminais (Аристотель 2002: VII кн.) kaip tam tikros politinės „aktualizuotos materijos“ judėjimą, nulemtą politikų ir valstybės vyrų veiklos ir visuomenės tikslo – visuotinės gerovės siekimo. Akivaizdu, kad atstovaujamosios demokratijos defektai ir disfunkcija – „galimybė būti“. Ši galimybė gali būti aktualizuojama arba neaktualizuojama, ir šis judėjimas yra valdomas konkrečios demokratinės valdžios gebėjimo tarnauti aukščiausiam tikslui – bendrai gerovei. Tarnauti ne bet kaip, o protingai, nes, pagal Aristotelį, protinga veikla – pati savaime yra tikslinė. Tokiu būdu negatyvius demokratijos požymius galima neutralizuoti. Tam reikalinga kompetentinga valdžia ir valstybės institucijų veikla. Institucijos turėtų užpildyti demokratijos spragas ir užtikrinti visuomenės demokratinę organizaciją, o kompetentinga valdžia privalo žinoti kur ir kaip tai daryti.

Kai kurie demokratijos defektai yra lengvai pastebimi. Jie išryškėja klastojant rinkimų rezultatus; neteisėtai nušalinant kandidatus ir net partijas nuo dalyvavimo rinkimuose; balsuojant partiniu sąrašu; akivaizdžiai darant administracinį spaudimą opozicijai ir t. t. Tačiau yra ir sunkiau pastebimų demokratijos defektų, kaip ir demokratijos disfunkcijos atvejų, reikalaujančių specialaus dėmesio. Panagrinėkime keletą iš jų.

Demokratija ir despotizmas

Apie šį demokratijos defektą kalbėjo dar Alexis de Tocqueville'is, vadindamas jį despotizmo forma, atsirandančia dėl dvasios laisvės ir žodžio laisvės apribojimo, kai demokratinėje valstybėje „viskas pajungta tik vienai valdžiai, ir tik ji viena yra jėgos ir sėkmės sąlyga“. Iš pirmo žvilgsnio gali pasirodyti, kad nėra sąlygų demokratijos despotizmui tarpti, nes daugumos apibrėžta mintinės veiklos teritorija yra nepaprastai plati. Jos ribose tiesą sakantis žmogus

yra laisvas, tačiau „bėda tam, kuris išdrįs jas peržengti. Aišku, jam negresia autodafė, tačiau <...> jo nepalaiko niekas, visi tyli. Pagaliau po krušos smūgių jis pasiduoda ir nutyla, tarsi jį kamuotų sąžinė, kad jis pasakė tiesą“ (Токвиль 1992: 200). Despotiška dvasinė jėga net „atima troškimą veikti“ (Ten pat: 199), diktuoja tam tikrą daugumai palankią žmonių savidrausmę ir konformizmą, žlugdo horizontalinę valdžios kontrolę.

Nicolas Tenzeris, perfrazuodamas Tocqueville'į, demokratijos despotizmą vadina „nesiskundžiančiu pesimizmu“ (Tenzer 2012). Tai yra intelektualo užčiaupimas. Jis – baisus ir tarsi ciniškai kužda: „Tu gali nepritarti mano mintims, tau bus išsaugotas turtas ir gyvybė, tačiau nuo šiol tu – svetimas tarp mūsų. Tau liks pilietinės teisės, tačiau jos tau bus bevertės. <...> Tavęs niekas nerinks ir negerbs <...>, tu liksi tarp žmonių, tačiau prarasi teisę bendrauti su jais. <...> Netgi tie, kurie tiki tavo teisumu, nusiųs nuo tavęs, nes priešingu atveju jų lauktų toks pat likimas. <...> Aš tau palieku gyvenimą, tačiau jis bus baisesnis negu mirtis“ (Токвиль 1992: 200).

Tocqueville'io nuomone, šis demokratijos defektas, pasireiškiantis kaip tam tikras „nemokšiško despotizmas“, yra ypač pavojingas. Dėl jo politinėje arenoje galima pamatyti tik nedidelį intelektualų skaičių. Tačiau demokratijos despotizmas paliečia ne tik juos. Jis daug smarkiau demoralizuoja eilinius demokratinį respublikų pavaldinius, dėl kurių žemo švietimo lygio ir bendrojo dvasinio nuopuolio „rūmų dvasia“ plačiai paplinta visuomenėje ir įsibrauna į visas klases. Pavaldiniai patys savo valdovams „aukoja įsitikinimus ir savo noru pasiduoda jiems“ (Ten pat: 201–202). Kadangi valdžia nepakenčia nė mažiausios ironijos ar priekaišto, o visi privalo ją liaupsinti, tai taip ir gyvena liaupsėse.

Apie šiandieninės demokratijos tocqueville'iško „švelniojo despotizmo“ sindromą kalba Charles Tayloras. Jo nuomone, išsilaisvinti iš jo *spąstų* „prireiks naujų mobilizacijos būdų ir naujos politinės vaizduotės“ (Taylor 2011). Giovannis Sartoris šiandieninį demokratijos

despotizmą priskiria ne visuomenės daugumai, o mažumai, kuri naudojasi demokratinės sistemos silpnumu ir suteikia jai uždara oligarchinį pobūdį (Sartori 1987: 96).

Demokratija ir politinės partijos

„Nėra demokratijos be politikos ir politikos be partijos“, – teigia Clintonas Rossiteris (Rossiter 1960: 1). Tai tinka bet kuriai valstybei. Politinės partijos yra viena svarbiausių grandžių demokratijos mechanizme, be jų, pasak Fareedo Zakariao, politika taptų konkrečių asmenybių, interesų grupių ir diktatorių žaidimu“ (Закария 2004: 92). Tačiau jos tiesiogiai prisideda prie demokratijos defektų ir disfunkcijos atsiradimo. Tocqueville'is teigia, kad „partijos – tai blogis, būdingas demokratiniam valdymui“. Jų pobūdis skirtingais periodais yra nevienodas. Po gilių sukrėtimų ir net po visuomeninės santvarkos žlugimo ateina didelių partijų kūrimo periodas. „Didelės partijos sukrečia visuomenę, mažos ją jaudina; pirmosios plėšo ją į gabalus, antrosios ją demoralizuoja; didelės partijos, sukrėsdamos visuomenę, tuo pačiu neretai ją gelbėja, o mažos be matomos naudos sėja neramumą ir nesantįką“ (Токвиль 1992: 144).

Mažos partijos kuriasi ypatingomis, porevoliucinės ramybės epochomis, kurias Tocqueville'is vadina „intrigų periodu“, kai po revoliucijos ateina ramybės periodas, politinės struktūros pokyčiai vyksta labai lėtai ir nepastebimai. Tad atrodo, tarsi visuomenė pasiekė tam tikrą savo evoliucijos ribą ir visuomenės pagrindai yra nepajudinami. Politinio gyvenimo praktika „formuoja įspūdį, kad didūs žmonės staiga dingę, o žmonių sielos užsisklendė savyje“. Intrigų periodu mažas politines partijas labiau domina globalios idėjos, o ne konkretūs žmonės. Paprastai jos, „neturėdamos apibrėžtų politinių nuostatų, siekia didžiųjų tikslų, ir jų skiriamasis bruožas yra egoizmas. <...> Už jų liepsningų kalbų slepiasi nauda; jos griežtai pasisako, tačiau veikia nedrąsiai ir netvirtai. Jų formuluojamas tikslas ir priemonės jam pasiekti yra labai menki“ (Токвиль 1992: 144–145). Tuo tarpu

didelės partijos paprastai demonstruoja savo kilnius siekius, tvirtus įsitikinimus, jų veiksmai atviresni ir ryžtingesni. Šių partijų veikloje privatus interesai, visada vaidinantys svarbiausią vaidmenį politinėje kovoje, yra meistriškai maskuojami kaip visuomeniniai.

Zakaria kritikuoja šiandieninių politinių partijų būtį, teigdamas, kad jų sėkmė labai priklauso nuo jos lyderių, o pačios partijos „atsiranda jų šešėlyje“ (Закария 2004: 195). Partijos neoficialiai net vadinamos jų vardu. Be to, pastebi, kad „pagal tai, kaip partijos degraduos toliau, turtas arba išgarsėjimas taps įprastomis priemonėmis išrinkimui į aukščiausius postus“ (Ten pat: 165). Tad „liaudies demokratijos“ lieka tik pavadinimas, ir tai jau aristokratinė liberalinė demokratija“ (Ten pat: 215).

Demokratija ir socialinis teisingumas

Tai viena svarbiausių demokratijos disfunkcijų. Demokratijos negebėjimą tarnauti socialiniam teisingumui galima įvardyti kaip „nenorą pagelbėti ekonomiškai silpniesiems visuomenės sluoksniams ir apskritai sumažinti nelygybę visuomenėje, dėl ko demokratija degraduoja į turtingųjų visuomenės sluoksnių valdžios legitimacijos įrankį, užtikrinantį *status-quo*, ir <...> nustoja tarnauti „demui“ (Капустин 2011). Demokratijos negebėjimo tarnauti socialiniam teisingumui priežasčių yra keletas, tarp kurių svarbiausios – ekonominė raida ir politinis vadovavimas. Kaip teigia Hiuntingtonas, „ekonominė raida daro demokratiją galima; politinis vadovavimas – realia“ (Хантингтон 2006: 83). Tai verčia grįžti prie demokratijos ir kapitalizmo ryšio, kaip teorinės problemos, tyrimo.

Demokratija ir kapitalizmas – ne porinės kategorijos ir būtų absurdiška laikyti jas viena kitos sąlyga. Tačiau istorijos raidoje kapitalizmas ir demokratija tarsi atomai sukibo ir tapo visuomenės materijos judėjimo forma. Šis sukibimas nėra spontaniškas ar kokio nors specialaus istorinio projekto įgyvendinimo rezultatas. Jis – konkrečių įvykių pasekmė, o tiksliau, išimtinai nulemtas kapitalizmui būdingoms

masių pasipriešinimo išnaudojimo formoms. Taigi „tam tikroje pasaulio dalyje kapitalizmas, reaguodamas į masių pasipriešinimą, formavo palankias sąlygas socialiniam teisingumui tarpti ir, laipsniškai įmontuodamas tam tikrus elementus, demokratizavo visuomenės formaciją“. Šį procesą galima stebėti nuo kovos už lygią rinkimų teisę iki socialinės valstybės susiformavimo ir suklestėjimo po Antrojo pasaulinio karo. „Iš esmės demokratija yra ta kaina, kurią kapitalizmas pasirodo buvo priverstas užmokėti besipriešinančioms masėms už savo saugumą. Aišku, kaina skirtingais istorijos etapais vis kita esant įvairioms kapitalizmo versijoms“. Nuolaidas žemesniems sluoksniams kontroliavo valdančios klasės, ir <...> ši kapitalistinė demokratija vienaip ar kitaip, vienu ar kitu laipsniu modifikavo kapitalizmą“ (Капустин 2011). Tačiau kapitalizmo ir demokratijos „sukibimas“ buvo neilgalais. Tai gal mes galime konstatuoti demokratijos ir teisingumo skyrybas?

Tad kyla dar kiti klausimai. Kas lėmė šią demokratijos disfunkciją? Kas leido šiuolaikiniam kapitalizmui pereiti į kontrpuolimą ir net susigrąžinti kai kurias svarbias nuolaidas, padarytas demokratijai praeityje? Visų pirma tai lėmė kapitalizmo transformacija. Jis, nusiėmęs nuo savęs gamybinės funkcijas ir nustojęs būti gamybos būdu, gebėjo pakeisti, o tiksliau, sutrumpinti pagrindinę dar Karlo Marxo suformuluotą ekonominės egzistencijos formulę {Pinigai–Prekė–Pinigai} į {Pinigai–Pinigai} ir kurti šiądien visiškai naują pasaulį. Marxo laikais ji reiškė ypatingos kapitalo rūšies – finansinio kapitalo, vis dar įjungto į kapitalistinės gamybos logiką ir nuo jos priklausančio, judėjimo formą. Šiądien {Pinigai–Pinigai} tapo visuotine finansinio kapitalizmo formule, kuriam gamyba – tik pavaldumo ir pajungimo momentas, o finansinė spekuliacija – normali judėjimo forma. Šiądien skubios finansinės transakcijos, dalyvaujant milijardams dolerių, vyksta tiesiog per kelias sekundes; dažnai spekuliatyvios savo pobūdžiu ir neturinčios santykio nei su inovacijų technologijomis, nei su naujomis užimtumo formomis jos akimirksniu sukuria neprecedentinių apimčių turtą nedau-

geliui išrinktųjų. Investicijos ir galimybės užimtumo srityje užsienyje, daugiausia stumiamos oportunistinių savanaudiškų interesų, dabar pralenkia nacionalinius interesus.

Visuomenės turtinė diferenciacija demonstruoja milžinišką atskirtį tarp nedidelės labai turtingų visuomenės narių ir gyvenančiųjų žemiau skurdo ribos. „Šiądieninėje Amerikoje 1 proc. pačių turtingiausių šeimų rankose yra 35 proc. viso šalies turto, kai tuo tarpu 90 proc. gyventojų – tik 25 proc. nacionalinio turto. <...> O dar didesnio susirūpinimo priežastimi turi būti faktas, kad dauguma dabartinių kongresmenų ir senatorių ir analoginiu būdu didžioji dalis vadovaujančių vykdomosios valdžios valdininkų priklauso labai turtingų kategorijai (iš to 1 proc. dalies)“ (Brzezinski 2011).

Demokratija atsidūrė naujoviško kapitalizmo terpėje. Kapitalizmo mutacija rimtai pakirto visuomenės jėgas, anksčiau galėjusias efektyviai priešintis kapitalizmui, kas darė demokratiją funkcionalią. Kapitalas, „neišsilaisvinęs nuo darbo“, buvo priverstas ieškoti su ja kompromisų. Deja, „išsilaisvinęs nuo darbo“ kapitalas nusimetė nuo savęs socialinius įsipareigojimus. Kompromisų ieškojimas socialinėje erdvėje jam tapo antraplanis dalykas. Šis kapitalizmas sukūrė postindustrinę, anot Ulricho Becko, – „rizikų visuomenę“ (Beck 1986), kurioje, skirtingai nuo industrinės visuomenės, daugiau akcentuojamas ne gėrybių, o rizikų paskirstymo klausimas. Tačiau kartu su rizikų paskirstymu bei jų plėtra atsiranda ir socialiai pavojingų situacijų, kurios yra socialinės nelygybės pasekmė. Modernizacijos rizikų paskirstymui būdingas „bumerango efektas. Anksčiau ar vėliau jis paliečia ir tuos, kas jas kildina, ir tuos, kas išgauna iš jų naudą“ (Ten pat: 48–49). Nuo bumerango efekto neapsaugoti visi visuomenės nariai, tarp jų ir turtingieji bei galingieji.

Rizikų visuomenėje gamybinių jėgų problema ir gėrybių paskirstymas įgyja „užslėptų šalutinių veiksmų“ (Beck 1986: 32) kokybę ir traktuojami kaip sistemingai atsirandančios modernizacijos proceso rizikos, kurias būtina nukenksminti ir nušalinti nuo modernizacijos kelio. Tokiu būdu rizikų visuomenėje išlieka

socialinio teisingumo tema, kaip ir valdžios pažadai išlaisvinti žmogų nuo nepelnytų skurdo priespaudos“ (Ten pat: 48). Transformuotas kapitalizmas finansinio kapitalo pavidalu siekia visomis išgalėmis pasitraukti iš rizikos zonų, todėl visuomenėje pagaminto produkto paskirstymas, vykdomas ne apačių naudai, paverčia demokratiją disfunkcionalia.

Tokiu būdu keičiasi požiūris į socialinio teisingumo paradigmą, besiremiančią „utilitaristiniu kriterijumi, kuris vadovavosi „sausais bendrojo vidaus produkto skaičiais“. Martha Nussbaum siūlo kaip alternatyvą senajam – naują „galimybių kriterijų“, kuris atspindėtų Žmogaus socialinės raidos indeksą* (Nussbaum 2011a: 64). Dabar vienam žmogui tenkantis BVP neatspindi tikrosios daiktų tvarkos, nes problemos esmė ne ekonominis augimas, kuris yra tik sudėtinė valstybės apdairios politikos dalis, tik vienas šios politikos instrumentas tarp daugelio kitų. Svarbiausia – tai žmonių interesai, o pajamos – tik instrumentas žmogaus gyvenimui užtikrinti. Šiuolaikinės raidos (tarptautiniu ir nacionaliniu lygiu) užduotis – suteikti galimybę žmonėms gyventi visavertį kūrybingą gyvenimą, lavinant savo potencialą ir tvarkant savo egzistenciją. Kitaip tariant, tikrasis plėtros tikslas yra žmogaus pažanga kantiškąja prasme, visa kita – tik priemonės jos pasiekti. „Deja, ne visi tai suvokia, todėl vis dar populiarius skaičiavimus pagal BVP vienam gyventojui, <...> nors jis toli gražu neatspindi žmonių gyvenimo kokybės“ (Hycc6aym 2011b). Juolab kad pagarba žmonėms apima tam tikrus nacionalinius prioritetus, kurie negali būti redukuoti tik į VBP rodiklius. „Negalima vaikytis ekonominio augimo, kitų įsipareigojimų tautai sąskaita“ (Ten pat). Tačiau dar daug kas laikosi vadinamosios „prasiskverbimo“ teorijos – tarsi ekonominis augimas pats savaime dėl turto prasiskverbimo į žemutinius socialinės hierarchijos aukštus pagerins vargšų gerovę, leis pakelti gyvenimo kokybę visose svarbiausiose gyvenimo srityse, tokiose kaip sveikatos apsauga, švietimas ir politinės laisvės. Empiriniai tyrinėjimai rodo: ekonominis augimas automatiškai neformuoja

teisingesnio gėrybių paskirstymo. Geriausias to pavyzdys yra Kinija.

Nauja socialinio teisingumo filosofija sutelpa gyvenimo kokybės erdvėje, atsakant į klausimą: Ką šioje visuomenėje gali daryti konkretus žmogus ir kuo jis gali tapti? Kitaip tariant, čia kalbama ne apie vidutinį gerovės lygį ir abstrakčius VBP rodiklius, o apie kiekvieno žmogau galimybes. „Dėmesio centre atsiduria pasirinkimas arba laisvė: pagrindinė gerovė, kurią gali pasiūlyti žmogui visuomenė, tai galimybių arba substancialių laisvių rinkinys, kuriuo žmonės laisvi veiksmingai pasinaudoti arba nepaisyti jo“ (Hycc6aym 2011b).

Naujas socialinio teisingumo standartas neatmeta išisaknijusios neteisingumo ir nelygybės problemos, kuri atsiranda dėl diskriminacijos arba marginalizacijos. Skurdo problema naujos socialinio teisingumo paradigmos fone atrodo visai kitaip. Nobelio premijos laureatas Amartya Senas teigia, kad skurdą visų geriausia traktuoti kaip galimybių trūkumą (Sen 1981: 32). Galima situacija, kai visuomenės eliminuojami žmonės paprasčiausiai negeba panaudoti savo pajamų visavertei egzistencijai. Tad pajamas vargiai galima laikyti geru galimybių buvimo rodikliu. Pajamos – tai priemonė tikslui pasiekti, o tikslas yra galimybių gavimas. Demokratijos ir galimybių paradigmos dialektika reiškiasi per politinių laisvių lygybę, be kurių neįmanomas teisingumas. Demokratija nėra paprasta mažoritarinė sistema. Demokratijoje turi būti vieta ir teisės, kurios negali būti panaikintos daugumos valia (Ten pat).

Išvados

1. Demokratijos fenomenui būdinga nuolat besikeičianti ir tampanti esybė.
2. Demokratijos transformacija nevisiškai priklauso nuo valstybės evoliucijos. Jos kitimas vyksta ir pagal jos savarankišką „planą“.
3. Demokratijos defektai ir disfunkcija visada bus būdingi demokratinei visuomenės organizacijai. Iš vienos pusės, tai patvirtina, kad

ji nėra ideali. Iš kitos pusės, – jos defektų ir funkcinės sistemos sutrikimų taisymas, priverčiant ją veikti atitinkant savo normatyvinius pradus, reiškia ne tik demokratijos involiucijos sustabdymą, bet ir jos evoliucinį pobūdį.

Literatūra

- Beck, U. 1986. *Risikogesellschaft. Auf dem Weg in eine andere Moderne*. Frankfurt am Main: Suhrkamp.
- Brzezinski, Z. 2011. *Receives Jury du Prix Tocqueville Prize* Oct 14, 2011. [Cited 12 December 2011]. Available from Internet: <http://csis.org/publication/zbigniew-brzezinski-de-tocqueville-prize-speech>
- Dewey, J. 2004. *Democracy and education*. Courier Dover Publications, N.Y. Available from Internet: http://books.google.lt/books?id=19ajcXf4MCYC&printsec=frontcover&dq=Dewey,+J.+Democracy+and+education.+Courier+Dover+Publications,+N.Y.&hl=lt&sa=X&ei=XVxFUp21No_M0AWb0oCQAQ&ved=0CDIQ6wEwAA#v=onepage&q&f=false
- Linz, J. J. 1978. *The breakdown of democratic regimes: crisis, breakdown, and reequilibration*. Baltimore: Johns Hopkins University Press.
- Nussbaum, M. 2011a. *Creating capabilities: The human development approach*. Harvard: University Press.
- Platonas. 2000. *Valstybė*. Vilnius: Pradai.
- Rossiter, C. 1960. *Parties and politics in America*. Ithaca, New York: Cornell University Press.
- Sartori, G. 1987. *The theory of democracy revisited*. Part II. Chatham, New York: Chatham House.
- Sen, A. 1981. *Poverty and famines: an essay on entitlements and deprivation*. Oxford: Oxford University Press.
- Schmitter, P. C.; Karl, T. L. 1991. "What Democracy Is... And Is Not", *Journal of Democracy* 3 (Summer): 12–23.
- Taylor, Ch. 2011b. *The depoliticization of politics*. [Cited 18 October 2012]. Available from Internet: <http://www.eurozine.com/articles/2011-11-10-sie-rakowski-en.html>
- Tenzer, N. *Уроки демократии от Токвилля* [Cited 1 November 2012]. Available from Internet: <http://www.project-syndicate.org/commentary/tocqueville-s-lessons-in-democracy/russian>
- Аристотель. 2002. *Метафизика*. Москва: Директ-Медиа.
- Даль, Р. 2006. „Полиархическая демократия“, в кн.: *Теория и практика демократии. Избранные тексты*. Перевод с англ. под ред. В. Л. Иноземцева, Б. Г. Капустина. Москва: Научно-издательский центр «Ладомир», 40–46.
- Даймонд, Л. 2006. «Определение и развитие демократии», в кн.: *Теория и практика демократии. Избранные тексты*. Перевод с англ. под ред. В. Л. Иноземцева, Б. Г. Капустина. Москва: Научно-издательский центр «Ладомир», 25–34.
- Закария, Ф. 2004. *Будущее свободы: нелиберальная демократия в США и за ее пределами*. Москва: Научно-издательский центр «Ладомир».
- Капустин, Г. 2011. „Почему демократия перестает работать? Политэкономический взгляд на современный мир“, *Русский журнал* (ежедневное российское общественно-политическое интернет-издание). [Cited 10 Januar 2012]. Available from Internet: <http://www.russ.ru/Mirovaya-povestka/Pochemu-demokratiya-perestayet-rabotat>
- Лоуи, Т. 1999. „Глобализация, государство, демократия: образ новой политической науки“, *ПОЛИС. Политические исследования* 5: 108–119.
- Нуссбаум, М. 2011b. *Новый стандарт справедливости*. [Cited 7 Marc 2012]. Available from Internet: <http://www.russ.ru/pole/Novyj-standart-spravedlivosti>
- Полибий. 1994–1995. *Всеобщая история*. Перевод с греческого. В 3-х томах. СПб.: Наука, Ювента.
- [Псевдо–Ксенофонт]. 1937. «Афинская полиция», в кн.: *Аристотель. Афинская полиция*. Перевод и примечания С. И. Радцига. Москва: Соцэкгиз, 222–235.
- Токвилль, А. 1992. *Демократия в Америке*. Москва: Прогресс–Литера.
- Хантингтон, С. 2006. „Третья волна демократии“, в кн.: *Теория и практика демократии. Избранные тексты*. Перевод с англ. под ред. В. Л. Иноземцева, Б. Г. Капустина. Москва: Научно-издательский центр «Ладомир», 79–84.

THE TRANSFORMATIONAL ASPECTS OF MODERN DEMOCRACY

Dalia Eidukienė

This article deals with the subject of transformation and imperfections of modern democracy and, in particular, analyses the issues of the quality of its development: the defects and dysfunctions of democracy, their causes, effects and dialectics. It also presents an analysis of the specific manifestations of democracy's defects and dysfunctions. In addition, the article discusses the importance of a new approach to democracy that goes beyond the traditional paradigms.

This problem is especially significant thanks to the gradual decline of the Third Wave Democracy; hence the conclusion that democracy is subject to constant change and formation and that the transformation of democracy does not fully depend on the evolution of a state. This transformation takes place according to its own independent "plan": democracy's defects and dysfunctions will always be part of democratic societies and this confirms that such societies are not ideal. On the other hand, this shows that the rectification of defects and malfunctions of the functional system (so that it functions in accordance with its original purpose) means both a cancellation of democratic involution and a method of democracy's evolution.

Keywords: democracy, transformation of democracy, democratic waves, defects of democracy, democratic dysfunction, social justice, risk society.

Įteikta 2013-04-29; priimta 2013-09-02